

مجموعه پرسش و پاسخ های دینی (۳۲)

نورم

بخش پاسخگویی مکتوب و رسانه

مرکز ملی پاسخگویی به سؤالات دینی

نور قم

مجموعه پرسش و پاسخ‌های دینی (۳۲)

بخش پاسخگویی مکتوب و رسانه
مرکز ملی پاسخگویی به سؤالات دینی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم

الْعِلْمُ خَزَائِنٌ وَمَفَاتِيحُهُ السُّؤَالُ، فَاسْأَلُوا رَحِمَكُمُ اللَّهُ فَإِنَّهُ
تُؤَجَّرُ أَرْبَعَةٌ، السَّائِلُ وَالْمَتَكَلِّمُ وَالْمُسْتَمِعُ وَالْمُحِبُّ لَهُمْ.

دانش همانند گنجینه‌هایی است که کلیدهای
آنها پرسش است. پس بپرسید- خداوند شما را رحمت کند-
که در این بین چهار تن اجر برند:
آنکه می‌پرسد و گوینده و شنونده و دوستدار ایشان.

تحف العقول عن آل الرسول عليهم السلام ، ج ۱، ص ۴۱

پاسخ‌گویی به پرسش‌ها و شبهات
یکی از اساسی‌ترین وظایف حوزه‌های علمیه است.

نور قم

کارشناسان بخش مکتوب: حجج اسلام رضا
عطایی، علی انجم شعاع، محمدجواد حسنی،
عباس محمودی

مدیر علمی حدیث بخش مکتوب: رضا
عطایی

بهار ۱۴۰۱

پژوهشگران

ناظران علمی

چاپ اول

فهرست مطالب

مقدمه.....	۶
۱. جایگاه حضرت معصومه سلام الله علیها.....	۷
۲. پاداش زیارت حضرت معصومه سلام الله علیها.....	۱۸
۳. القاب حضرت معصومه سلام الله علیها.....	۲۳
۴. مفهوم سنجی روایت «دختران حسنه اند».....	۳۲
۵. جایگاه دختران در روایات.....	۴۰

مقدمه

مرکز ملی پاسخگویی به سؤالات دینی، وابسته به دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، مفتخر است در طی سالیان متمادی با بهره‌گیری از کارشناسان متخصص و باتجربه و با رویکرد تخصصی در امر پاسخگویی، در رشته‌های قرآن و حدیث، کلام و اعتقادات، تاریخ، اخلاق و تربیت، مشاوره و احکام شرعی، میلیون‌ها پرسش از سوی اقشار مختلف جامعه را پاسخ گفته است. بخش پاسخگویی مکتوب این مرکز، به‌عنوان باسابقه‌ترین بخش پاسخگویی، با رسالت «پاسخگویی مطلوب به سؤالات ویژه»، عهده‌دار تولید محتوای غنی و منطبق با اصول علمی تحقیق در عرصه پاسخ به سؤالات دینی است که محصولات متعددی در قالب کتاب و نرم‌افزار ارائه کرده است.

اثر حاضر حاوی چند پرسش و پاسخ محدود، پیرامون «حضرت معصومه سلام الله علیها» است که جهت تجلیل از مقام آن حضرت و به مناسبت روز دختر تهیه شده است. رویکرد بخش مکتوب در تدوین این مجموعه رعایت اختصار در تعداد سؤال و ارائه پاسخ جامع و مستند است.

در پایان لازم می‌دانم از کارشناسان محترم پاسخگو و تمام افرادی که در انتشار این مجموعه نقش ایفا کرده‌اند تشکر و قدردانی کنم.

مدیر بخش پاسخگویی مکتوب و رسانه

جواد مرادی

۱. جایگاه حضرت معصومه سلام الله علیها

پرسش:

جایگاه و شخصیت حضرت معصومه سلام الله علیها در میان اهل بیت علیهم السلام چگونه است؟

پاسخ:

مقدمه:

حضرت فاطمه معصومه علیها السلام فرزند امام موسی کاظم و خواهر امام رضا علیهما السلام هستند. در سفری که ایشان برای دیدار با امام رضا علیه السلام داشتند، در شهر قم، به جهت شدت بیماری وفات یافتند. حضرت معصومه علیها السلام در قم مدفون هستند و قبر ایشان زیارتگاه عاشقان اهل بیت علیهم السلام است. ائمه علیهم السلام نسبت به این بانوی بزرگوار، نگاه ویژه‌ای داشتند و در روایات، فضائل بسیاری از این شخصیت به چشم می‌خورد. در ادامه برخی از فضائل و ویژگی‌های ایشان بر اساس ادله روایتی ارائه می‌گردد.

پاسخ:

حضرت فاطمه معصومه سلام الله علیها در بین فرزندان امام کاظم علیه السلام (به غیر از امام رضا علیه السلام) از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است؛ برخی

از این ویژگی‌ها در بین امامزاده‌ها منحصر در ایشان و چند نفر دیگر است که در نوشته پیش رو به آن اشاره خواهد شد.

۱. فرزند رسول خدا و اهل بیت علیهم السلام

حضرت معصومه سلام الله علیها فرزند بلافصل امام کاظم علیه السلام و از نوادگان رسول خدا صلی الله علیه و آله محسوب می‌شوند؛ بنابراین اولین فضیلت و منقبت حضرت معصومه علیها السلام، این است که وی از فرزندان رسول خدا صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام است. در بخشی از زیارت‌نامه ایشان می‌خوانیم:

السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا بِنْتَ رَسُولِ اللَّهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا بِنْتَ فَاطِمَةَ وَ خَدِيجَةَ السَّلَامِ
عَلَيْكَ يَا بِنْتَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا بِنْتَ الْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ. (۱)

۲. دارای لقب معصومه

نام ایشان فاطمه است؛ اما در بین مردم به معصومه شناخته شده هست. معصومه زنی است که از انجام اشتباه مصون است و اهل بیت علیهم السلام را از این جهت معصوم می‌نامیدند که از گناهان مبرا بودند. با جست‌وجوی این لقب در منابع حدیثی، نقلی یافت می‌شود که در آن امام رضا علیه السلام در بیان فضیلت زیارت این بانو فرمودند: کسی که معصومه را در قم زیارت کند، درحالی‌که عارف به حق او است، بهشت برای اوست. (۲)

۳. شأن و مقام ویژه در نزد خداوند

یکی از ویژگی‌های حضرت معصومه سلام‌الله‌علیها، مقام مخصوص ایشان در نزد خداوند است. در زیارت‌نامه ایشان که از امام رضا علیه‌السلام نقل شده چنین آمده است: «فان لك عندالله شأناً من الشأن؛ (۳) همانا تو در نزد خدا دارای شأن ویژه‌ای هستی».

۴. مقام شفاعت گسترده

شفاعت در لغت به واسطه‌گری شخصی (به عنوان مثال در نزد خدا) گفته می‌شود تا جرمی آمرزیده شود و یا حاجتی برآورده شود. (۴) این مقام، جایگاه بسیار بالایی است که پیامبر صلی‌الله‌علیه و آله و ائمه‌علیهم‌السلام و برخی اولیا و صالحان از این مقام برخوردارند. مطابق روایات، حضرت معصومه سلام‌الله‌علیها از شفیعیان بزرگ محسوب می‌شود که می‌تواند همه شیعیان را مورد شفاعت قرار دهد. در روایت از امام صادق علیه‌السلام آمده است:

تُدْخِلُ بِشَفَاعَتِهَا شِيعَتِي الْجَنَّةَ بِأَجْمَعِهِمْ؛ (۵) همه شیعیان ما به شفاعت او وارد بهشت می‌شوند.

همچنین در زیارت‌نامه حضرت از ایشان طلب شفاعت می‌شود.

«يَا فَاطِمَةُ اشْفَعِي لِي فِي الْجَنَّةِ؛ (۶) ای فاطمه! برای من در مورد بهشت شفاعت کن».

البته این مرتبه شفاعت زمانی شامل انسان‌های می‌شود که به تعبیر روایات «عارفاً بحقها» باشد. در این احادیث بیان شده که کسی که حضرت را زیارت کند در حالی که حق او را بشناسد، برایش پاداش بهشت است. (۷) بنابراین یکی از ویژگی‌های حضرت معصومه علیهاالسلام، مقام شناخت ایشان است که مؤمنان باید برای زیارت او حتماً مقامش را بشناسند. همچنان که در بخشی از زیارت نامه ایشان از خداوند درخواست شده تا شناخت و معرفت ایشان از افراد سلب نشود «أَسْأَلُ اللَّهَ أَنْ ... لَا يَسْلُبُنَا مَعْرِفَتَكُمْ أَنَّهُ وَلِيُّ قَدِيرٍ»؛ (۸) از خدا می‌خواهیم که معرفت به شأن شما را از ما سلب نکند، او سرپرست توانا است.

۵. بشارت میلاد

از فضائل این بانوی بزرگوار این است که سال‌ها قبل از تولد ایشان، مژده تولدشان توسط امام صادق علیه‌السلام داده شده است. امام ششم علیه‌السلام درباره قم و مدفن حضرت فاطمه معصومه سلام‌الله علیها می‌فرماید:

به زودی فرزندی به نام فاطمه در آن (قم) دفن می‌شود. کسی او را زیارت کند، بهشت بر او واجب می‌شود. راوی گفت: این سخن را حضرت صادق

علیه‌السلام وقتی فرمود که هنوز فرزند امام کاظم علیه‌السلام به دنیا نیامده بود. (۹)

بشارت یک امام در میلاد این بانو و سفارش همگان به زیارت او، نشان از مقام بلند ایشان دارد.

۶. نقل حدیث از طریق ایشان

نشر احادیث اهل‌بیت علیهم‌السلام موضوعی است که بسیار مورد توجه اهل‌بیت بوده و فضائلی برای ناشران این معارف بیان نموده‌اند. در روایتی از امام رضا علیه‌السلام آمده است:

خدا رحمت کند کسی را که این امر ولایت ما را زنده می‌سازد. پرسیده شد امر شما چگونه زنده می‌شود؟ حضرت فرمودند: علوم و معارف و احادیث ما را فرا گرفته و به دیگران بیاموزد. (۱۰)

یکی از فضائل و برکات حضرت فاطمه معصومه علیها‌السلام نیز نقل و نشر احادیث اجداد بزرگوارشان در بین جامعه است و در اصطلاح «محدثه» هستند. به عنوان مثال ایشان در روایتی به نقل حدیث «من کنت مولاه فعلی»^۱ مولاه» پرداخته‌اند. (۱۱) این روایت در مورد ولایت امیرالمؤمنین علیه‌السلام در غدیر خم و سند حقانیت شیعه در ولایت و خلافت ایشان است.

۷. داشتن زیارت‌نامه مخصوص

از فضائل حضرت معصومه سلام‌الله علیها، زیارت‌نامه ویژه ایشان است. کمتر امام زاده‌ای وجود دارد که از سوی ائمه علیهم‌السلام زیارت‌نامه ویژه‌ای برای وی نقل شده باشد. این زیارت‌نامه ویژه، بالا بودن مقام او را به همگان نشان می‌دهد. امام رضا علیه‌السلام به یکی از یاران خود به نام سعد فرمودند: قبری از ما در نزد شما است. سعد گفت: فدایت شوم منظورتان قبر فاطمه دختر موسی بن جعفر است؟ امام فرمودند بله هر کس او را زیارت کند درحالی که او را بشناسد، بهشت برای اوست. وقتی به قبر رسیدی، روبروی قبر به سمتی که رو به قبله باشی بایست و چهل بار الله‌اکبر و ۳۰ بار الحمد لله و ۳۰ بار سبحان‌الله بگو و با خشوع و خضوع قلب بگو: السَّلَامُ عَلَیْ آدَمَ صَفْوَةَ اللَّهِ السَّلَامُ عَلَی نُوحٍ نَبِیِّ اللَّهِ... (۱۲)

به علت طولانی بودن متن این زیارت‌نامه از ارائه تمام آن خودداری می‌شود. برای مطالعه بیشتر می‌توانید از کتاب مفاتیح‌الجنان استفاده نمایید.

۸. مزار حضرت معصومه حرم اهل‌بیت علیهم‌السلام

برخی از روایات بیان کرده‌اند که قم حرم اهل‌بیت علیهم‌السلام است. در روایتی از امام صادق علیه‌السلام آمده است:

همانا برای خداوند حرمی است و آن مکه است و برای رسول خدا صلی‌الله علیه و آله حرمی است و آن مدینه است و برای امیرالمؤمنین علیه‌السلام

حرمی است و آن کوفه است و برای ما (اهل بیت) حریمی است و آن قم است. در این حرم زنی از فرزندان من به نام فاطمه سلام الله علیها دفن می شود و کسی که او را زیارت کند، بهشت بر او واجب می شود. (۱۳)

در روایت دیگر از این امام بزرگوار آمده است:

همانا برای خداوند حرمی است و آن مکه است و برای رسول خدا صلی الله علیه و آله حرمی است و آن مدینه است و برای امیرالمؤمنین علیه السلام حرمی است و آن کوفه است و قم کوفه کوچک است. (۱۴)

نکته قابل توجه دیگر، در زیارت نامه حضرت معصومه است. در ابتدای این زیارت نامه با ضمیر غائب به انبیاء الهی سلام داده می شود، ولی وقتی سلام به پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام می رسد، ضمیر به خطاب تغییر می کند. این نوع بیان می تواند دلیل بر این باشد که حرم پیش رو، حرم اهل بیت علیهم السلام است و ایشان در حرم خود حضور دارند.

۹. بهشت جزای زیارت ایشان

در روایات زیادی آمده است که زیارت حضرت معصومه سلام الله علیها معادل بهشت است. برای نمونه به دو روایت اشاره می شود. در حدیثی از برادر بزرگوارشان امام رضا علیه السلام درباره زیارت حضرت فاطمه معصومه سلام الله علیها سؤال شد و ایشان فرمودند:

مَنْ زَارَهَا فَلَهُ الْجَنَّةُ. (۱۵)

همچنین روایت دیگری از امام جواد علیه‌السلام نقل شده که:

مَنْ زَارَ قَبْرَ عَمَّتِي بِقَمِّ فَلَهُ الْجَنَّةُ. (۱۶)

زیارت حضرت معصومه سلام‌الله علیها توفیقی است که نصیب مؤمنان شده و باید از خداوند خواسته شود تا این توفیق از ایشان سلب نگردد همچنان که در زیارت نامه این بانو آمده است: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ أَنْ تَخْتِمَ لِي بِالسَّعَادَةِ فَلَا تَسْلُبْ مِنِّي مَا أَنَا فِيهِ؛ (۱۷) خدایا از تو درخواست می‌کنم که عاقبت مرا به سعادت ختم کنی و از من آنچه در آن هستم را سلب نکنی».

نتیجه:

حضرت معصومه علیها السلام از امامزادگان جلیل‌القدر محسوب می‌شود. بارگاه این بانوی بزرگوار در شهر قم است. از ویژگی‌های فردی متعددی دارا هستند تا جایی که از طرف برادر خویش، امام رضا علیه‌السلام به «معصومه» ملقب گردیدند. ایشان از نسل رسول خدا و اهل‌بیت علیهم‌السلام محسوب می‌شوند. مطابق روایات، وی دارای مقام و منزلت در نزد خداوند است و به همین جهت شفاعت گسترده‌ای نسبت به شیعیان اهل‌بیت علیهم‌السلام دارد. این بانو آن قدر مبارک بودند که قبل از تولد ایشان، بشارت میلادش توسط امام صادق علیه‌السلام به شیعیان داده شده بود.

همچنین ایشان از جهت علمی نیز فضیلت دارند و روایاتی مانند حدیث غدیر از طریق ایشان در منابع روایی شیعه منعکس شده است. از دیگر خصوصیات این بانوی با فضیلت، زیارت نامه ویژه ایشان است. در بین امام زاده‌های فقط چند نفر هستند که از زیارت نامه برخوردار می‌باشند که حضرت فاطمه معصومه سلام‌الله علیها نیز از جمله آنان است. در روایات شهر قم که مزار این بانوی بزرگ در آن قرار دارد درب بهشت معرفی شده و در احادیثی بهشت را پاداش زیارت کننده وی می‌دانند. اهل بیت علیهم‌السلام تصریح کرده‌اند که مزار فاطمه معصومه سلام‌الله علیها حرم اهل بیت علیهم‌السلام شمرده می‌شود؛ بنابراین مؤمنین باید در شناخت این امامزاده جلیل‌القدر و زیارت او بکوشند و بهره کافی را ببرند.

کلید واژه:

حضرت معصومه سلام‌الله علیها، قم، زیارت حضرت معصومه، منبع یابی حدیث.

پی‌نوشت‌ها:

۱. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، زاد المعاد - مفتاح الجنان، محقق / مصحح: اعلمی، علماءالدین، بیروت: موسسه الأعلمی للمطبوعات، ۱۴۲۳ ق، ص ۵۴۷.
۲. همان. البته باید دقت داشت که این روایت در منابع اصلی شیعه ذکر نشده بلکه در کتاب زاد المعاد بیان شده و انتساب این کتاب به علامه مجلسی نیز مردود است.

۳. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، زاد المعاد - مفتاح الجنان، همان، ص ۵۴۸.
۴. فراهیدی، خلیل بن احمد، کتاب العین، محقق / مصحح: ندارد، قم: نشر هجرت، ۱۴۰۹ ق، ج ۱، ص ۲۶۱.
۵. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، بحارالانوار، محقق / مصحح: جمعی از محققان، بیروت: دار إحياء التراث العربی، ۱۴۰۳ ق، ج ۵۷، ص ۲۲۸، ح ۵۹.
۶. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، زاد المعاد - مفتاح الجنان، همان، ص ۵۴۸.
۷. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، بحارالانوار، ج ۹۹، ص ۲۶۶، ح ۴.
۸. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، زاد المعاد - مفتاح الجنان، همان، ص ۵۴۸.
۹. نوری، حسین بن محمدتقی، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، محقق / مصحح: مؤسسه آل البيت عليهم السلام، قم: مؤسسه آل البيت عليهم السلام، ۱۴۰۸ ق، ج ۱۰، ص ۳۶۸، ح ۱۲۱۹۶.
۱۰. ابن بابویه، محمد بن علی، معانی الأخبار، محقق / مصحح: غفاری، علی‌اکبر، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۰۳ ق، ص ۱۸۰، ح ۱.
۱۱. بحرانی اصفهانی، عبدالله بن نورالله، عوالم العلوم، محقق / مصحح: موحد ابطحی اصفهانی، محمدباقر، قم: مؤسسه الإمام المهدي عجل الله تعالى فرجه الشريف، ۱۴۱۳ ق، ج ۲۱، ص ۳۵۴.
۱۲. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، زاد المعاد - مفتاح الجنان، همان، ص ۵۴۸.

١٣. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، بحارالانوار، همان، ج ٩٩، ص ٢٦٧،
ح ٥.
١٤. همان، ج ٥٧، ص ٢٢٨.
١٥. ابن قولویه، جعفر بن محمد، کامل الزیارات، محقق / مصحح: امینی،
عبدالحسین، نجف: دارالمرتضویه، ١٣٥٦ ش، ص ٣٢٤، ح ١.
١٦. همان، ص ٣٢٤، ح ٢.
١٧. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، زاد المعاد - مفتاح الجنان، همان، ص
٥٤٨.

۲. پاداش زیارت حضرت معصومه سلام الله علیها

پرسش:

این که در روایات آمده است «هرکسی حضرت معصومه سلام الله علیها را زیارت کند، بهشت بر او واجب می‌شود» یعنی چی؟ یعنی هرکسی که به زیارت ایشان بیاید واقعا واجب است که به بهشت برود؟

پاسخ:

مقدمه:

درباره فضیلت زیارت حضرت فاطمه معصومه سلام الله علیها روایات متعددی از سوی امامان معصوم علیهم السلام صادر گردیده است؛ این روایات بر منزلت و مقام والای حضرت اشاره دارند و پاداش بزرگ و کم نظیری برای ایشان بیان می‌کنند. بر اساس احادیث معصومان علیهم السلام، کسی که حضرت معصومه سلام الله علیها را زیارت نماید بهشت بر او واجب می‌شود برخی از این روایات این مطلب را به صورت مطلق و بدون قید آورده‌اند و برخی روایات آن را مقید به شناخت و معرفت نسبت به مقام آن حضرت نموده‌اند که در ادامه به تحلیل و بررسی آن‌ها پرداخته می‌شود.

برای فهم صحیح یک روایت لازم است روایات مشابه و هم خانواده آن و حتی در برخی موارد احادیث متضاد آن هم مورد بررسی قرار گیرد که در اصطلاح به آن تشکیل «خانواده حدیث» می‌گویند زیرا با ملاحظه روایات

هم مضمون و هم موضوع، بسیاری از قرینه‌های فهم حدیث روشن می‌شود. در سؤال مورد نظر هم نمی‌توان با یک روایت، حکم صادر نمود، بلکه باید همه احادیث ناظر به این موضوع دیده شود.

وقتی روایات فضائل زیارت اهل بیت علیهم السلام مورد بررسی قرار می‌گیرد روشن می‌شود که در برخی از این احادیث آثار و برکاتی که بیان شده به صورت مطلق آمده است، اما در بیشتر روایات این آثار و فضائل همراه با قیودی است. به عنوان مثال در روایتی از امام رضا علیه السلام نسبت به ثواب زیارت آن حضرت آمده است: «مَا زَارَنِي أَحَدٌ مِنْ أَوْلِيَائِي عَارِفًا بِحَقِّي إِلَّا شَفَعْتُ فِيهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؛ (۱) زیارت نمی‌کند مرا احدی از نزدیکان و دوستانم در حالی که آگاه باشد به حقم، مگر این که در فردای قیامت او را شفاعت کنم».

در این روایت قید «عَارِفًا بِحَقِّي» مهم است یعنی زائر باید دقت کند که این زیارت آگاهانه و با شناخت باشد تا ثمره آن شفاعت در روز قیامت گردد. همین سخن نسبت به زیارت حضرت معصومه سلام الله علیها نیز صادق است؛ در روایتی از حضرت رضا علیه السلام در مورد زیارت حضرت فاطمه معصومه علیها السلام آمده است «مَنْ زَارَهَا عَارِفًا بِحَقِّهَا فَلَهُ الْجَنَّةُ؛ (۲) کسی

که آن حضرت را در حالی که آگاه به حق اوست زیارت نماید، بهشت برای اوست».

پس زیارت دختر گرامی امام کاظم علیه‌السلام نیز اگر «عَارِفاً بِحَقِّهٖ» باشد نتیجه‌اش ورود به بهشت است.

بنابراین با توجه به روایات متعددی که بهره‌مندی از آثار زیارت را همراه با شرایطی بیان نموده‌اند و همچنین تصریح قرآن کریم که شرط قبولی اعمال را تقوای الهی معرفی نموده است (۳) روشن می‌شود که روایاتی که در ظاهر به صورت مطلق و بدون قید آمده نیز مقید است. پس این که امام هشتم علیه‌السلام درباره حضرت معصومه سلام‌الله علیها فرمودند: «مَنْ زَارَهَا فَلَهُ الْجَنَّةُ» (۴) کسی که آن حضرت را زیارت نماید بهشت برای اوست. یا آنچه امام صادق علیه‌السلام فرمودند: «مَنْ زَارَهَا وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ» (۵) هر کس آن حضرت (حضرت معصومه سلام‌الله علیها) زیارت نماید، بهشت بر او واجب می‌شود». باید با همین قید ترجمه شوند.

لازم به ذکر است که شناخت مقام و جایگاه معصومان علیهم‌السلام یعنی اینکه انسان بداند آن خاندان پاک و معصوم بوده و از هرگونه پلیدی به دور هستند و هیچ عملی را بدون رضایت پروردگار انجام نمی‌دهند؛ بنابراین اگر کسی واقف و آگاه به حق آن‌ها باشد از گناه و معصیت دوری نموده و از

گذشته خود توبه می‌کند در نتیجه مشمول شفاعت آن بزرگواران قرار می‌گیرد و در قیامت به بهشت وارد می‌شود؛ البته این نکته را هم باید دانست که ممکن است چنین شخصی به دلیل برخی از گناهانش در دنیا و یا برزخ به مصائب و گرفتاری‌هایی مبتلا شود و پس از پاک شدن به واسطه شفاعتی که از زیارت یکی از معصومان یا حضرت معصومه سلام‌الله علیها شامل حال او شده به بهشت وارد شود.

نتیجه:

بررسی مجموعه احادیثی که در مورد شفاعت معصومان علیهم‌السلام و همچنین حضرت معصومه سلام‌الله علیها و ورود به بهشت به واسطه زیارت آن حضرت آمده است نشان می‌دهد روایاتی که به صورت مطلق و بدون قید آمده است نیز در واقع با قید معرفت و شناخت جایگاه و مقام آن حضرت همراه است، بنابراین این‌گونه نیست که هر شخص گنه‌کاری بدون توبه و پشیمانی از گناهان گذشته خود با یک بار زیارت حضرت معصومه سلام‌الله علیها به بهشت وارد شود، بلکه کسی که به مقام آن حضرت معرفت داشته باشد و از گناهان خود توبه نماید با شفاعت آن حضرت به بهشت وارد می‌شد.

کلید واژه:

حضرت معصومه سلام‌الله علیها، شفاعت، بهشت.

پی‌نوشت‌ها:

۱. ابن بابویه، محمد بن علی، محقق/مصحح: غفاری، علی‌اکبر، من لا یحضره الفقیه، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ دوم، ۱۴۱۳ ق، ج ۲، ص ۵۸۳.
۲. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، محقق/مصحح: جمعی از محققان، بحارالانوار، بیروت: دار‌احیاء التراث العربی، چاپ دوم: ۱۴۰۳ ق، ج ۴۸، ص ۳۱۷.
۳. سوره مائده، آیه ۲۷.
۴. ابن قولویه، جعفر بن محمد، محقق/مصحح: امینی، عبدالحسین، کامل الزیارات، نجف اشرف: دارالمرتضویه، چاپ اول، ۱۳۵۶ ش، ص ۳۲۴.
۵. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، محقق/مصحح: جمعی از محققان، بحارالانوار، همان، ج ۴۷، ص ۳۱۷.

۳. القاب حضرت معصومه سلام الله علیها

پرسش:

مشهور است که «معصومه»، «کریمه» و «ستیا» از القاب حضرت فاطمه (دختر امام کاظم «علیه السلام») است، این عناوین به چه معنا هستند؟ و چه کسی آن‌ها را برای حضرت نام برده است؟

پاسخ:

مقدمه:

بر اساس روایات معتبر و متعدد نام دختر امام کاظم علیه السلام که در قم دفن شده‌اند «فاطمه» است، اما بر اساس فرهنگ گذشتگان به خصوص آن چه در بین عرب‌ها رایج بوده، هر شخص افزون بر نام، دارای القابی نیز بوده که بیانگر ویژگی‌های اخلاقی، نسب، شغل و ... وی بوده است. حضرت معصومه سلام الله علیها نیز مانند دیگر افراد سرشناس خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله، دارای القابی بوده است. ریشه برخی از این القاب را می‌تواند از بیان دیگر معصومان مانند امام رضا علیه السلام یافت، اما ظاهراً تعدادی از القاب حضرت به مرور زمان ایجاد و سپس شهرت یافته‌اند. در ادامه برخی از القاب دختر موسی بن جعفر علیهما السلام بررسی خواهد شد.

الف) القاب مأثور

در میان القابی که برای معصومان علیهم‌السلام و خاندان آن‌ها وجود دارد، برخی در زمان حیاتشان مشهور شده، برخی در متن زیارت‌نامه‌های رسیده از دیگر معصومان به کار رفته‌اند و برخی نیز مانند «باب‌الحوائج» در طول زمان، به وجود آمده‌اند. در زیارت‌نامه غیر معروفی که برای حضرت معصومه سلام‌الله علیها به نقل از امام رضا علیه‌السلام گزارش شده، برای حضرت هشت لقب، ذکر شده است:

«السلام علیک ایَّتھا الطاهره الحمیده البرّه الرشیده التقیّه النقیّه الرضیه المرضیه».

معنای این القاب از این قرار است:

۱. طاهره، کسی که به مقام طهارت باطن و روح رسیده و از گناهان به دور است.
۲. حمیده، ستایش‌گر خداوند.
۳. البرّه، نیکوکار.
۴. الرشیده، کسی که به کمال و رشد عقلانی و روحی رسیده است.
۵. تقیه، کسی که به مقام قرب تقوی نائل گشته است.
۶. نقیه، کسی که نظیف و برگزیده است.

۷. الرضیّہ، کسی که به مقام رضای خدا رسیده و از خدای خویش رضایت کامل دارد.

۸. مرضیه، کسی که خداوند از او راضی است.

البته این زیارت‌نامه غیر مشهور در کتابی با عنوان «انوار المشعشعین فی شرافه قم و القمیین» که در سال ۱۳۵۲ قمری توسط شیخ محمدعلی نائینی اردستانی تألیف شده، آمده است. علاوه بر این القاب، عنوان‌هایی دیگری نیز برای حضرت فاطمه، دختر امام کاظم علیه‌السلام مشهور است که در ادامه سه مورد از آن‌ها بررسی خواهند شد.

ب) القاب غیرمأثور

۱. کریمه

یکی از القاب مشهوری که برای حضرت فاطمه، دختر موسی بن جعفر علیهما‌السلام به کار می‌رود، «کریمه» به معنای با کرامت و بخشنده است. ظاهراً این لقب به خوابی مستند است که سید محمود مرعشی نجفی، پدر آیت‌الله مرعشی نجفی دیده و در آن، یکی از امامان علیهم‌السلام، فاطمه مدفون در قم را «کریمه اهل بیت» خوانده است. شرح داستان این چنین است: مرجع عظیم‌الشان مرحوم آیت‌الله العظمی نجفی مرعشی می‌گوید: «پدرم مرحوم آیت‌الله علامه سید محمود مرعشی که در نجف اشرف می‌زیست،

بسیار علاقه‌مند بود که به طریقی، محل قبر شریف جد‌اش حضرت زهرا سلام‌الله علیها را بیابد. برای این مقصود، ختم مجربی (یکی از دعاهایی که استجاب آن به تجربه رسیده که با تکرار آن با حضور قلب و خلوص و شرایط دیگر، موجب رسیدن به مقصود است) انتخاب نمود، چهل شب به آن مداومت کرد تا شاید از طریقی به محل مرقد شریف حضرت زهرا سلام‌الله علیها آگاه گردد. شب چهلم بعد از انجام ختم و توسل فراوان، به بستر خواب رفت. در عالم خواب به محضر امام باقر علیه‌السلام یا امام صادق علیه‌السلام رسید، امام به او فرمودند: «عَلَيْكَ بِكَرِيمَةِ أَهْلِ الْبَيْتِ» به دامن کریمه اهل بیت علیهم‌السلام چنگ بزن. ایشان تصور کرد منظور امام علیه‌السلام از این جمله، حضرت زهرا سلام‌الله علیها است. عرض کرد: آری، قربانت گردم، من نیز ختم را برای همین گرفتم که محل شریف قبر آن حضرت را دقیق‌تر بدانم و زیارتش کنم. امام علیه‌السلام فرمودند: منظور من قبر شریف حضرت معصومه علیه‌السلام در قم است. سپس افزودند: به خاطر مصالحی، خداوند اراده نموده که قبر حضرت زهرا سلام‌الله علیها برای همیشه بر همگان مخفی باشد، از این رو قبر حضرت معصومه را تجلی‌گاه قبر شریف حضرت زهرا سلام‌الله علیها قرار داده است. همان شکوه و عظمت مرقد

حضرت زهرا سلام الله عليها را خداوند برای قبر حضرت معصومه سلام الله عليها قرار داده است.»

بدون تردید کرامت و بخشندگی حضرت فاطمه معصومه سلام الله عليها بر کسی پوشیده نیست و شیعیان و متوسلان به این بانوی جلیل القدر در طول تاریخ شاهد و گزارشگر این کرامات بوده اند. همچنین در شایستگی ایشان برای این صفت شکی وجود ندارد، اما مستند این لقب همان طور که بیان شد، خواب یکی از عالمان است.

۲. معصومه

یکی از القاب مشهور برای دختر امام کاظم علیهما السلام «معصومه» است. این لقب نمی خواهد عصمتی در حد امامان علیهم السلام برای آن حضرت اثبات کند، بلکه بر اساس شرح حال ایشان، درجه ای از تقوا و پرهیزگاری را نشان می دهد که شباهت فراوانی با عصمت دارد. برخی از عالمان نیز گفته اند که «معصومه» مترادف و هم معنای واژه صدیقه است. (۱)

در روایتی که کتاب «مفتاح الجنان» آن را گزارش کرده، عنوان معصومه از طرف امام رضا علیه السلام برای خواهرشان به کار رفته است:

وَفِي بَعْضِ كُتُبِ الزِّيَارَةِ أَنَّ الْإِمَامَ الرَّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ لِسَعْدِ الْأَشْعَرِيِّ: يَا سَعْدُ، عِنْدَكُمْ قَبْرٌ مِنَّا. قَالَ: فَدَتُّكَ نَفْسِي تَقْصِدُ قَبْرَ فَاطِمَةَ بِنْتِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ

عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: نَعَمْ، مِنْ زَارَهَا عَارِفًا بِحَقِّهَا فَلَهُ الْجَنَّةُ، وَ فِي مَكَانٍ آخَرَ قَالَ: مَنْ زَارَ الْمَعْصُومَةَ فِي قُمْ. (۲)

البته این عنوان در منابع قدیمی‌تر وجود ندارد و نخستین بار در این کتاب آمده است. معصومه از القاب حضرت زهرا سلام‌الله علیها است که در عبارات متعدد در مورد ایشان به کار رفته مانند تعبیر این زیارت‌نامه:

السَّلَامُ عَلَى الْبُتُولَةِ الطَّاهِرَةِ، الصِّدِّيقَةِ الْمَعْصُومَةِ، الْبِرَّةِ التَّقِيَّةِ، سَلِيلَةِ الْمُصْطَفَى وَ حَلِيلَةِ الْمُرْتَضَى وَ أُمِّ الْأَئِمَّةِ النَّجَبَاءِ. (۳)

از آنجا که مردم، زیارت حرم حضرت فاطمه سلام‌الله علیها در قم را جایگزین زیارت قبر مخفی حضرت زهرا سلام‌الله علیها بر می‌شمردند، این لقب از القاب حضرت زهرا سلام‌الله علیها را برای ایشان به وفور به کار می‌برند تا هم تداعی‌کننده این جایگزینی باشد و هم به نوعی تفاوت دو فاطمه را نشان دهد.

دست‌کم این لقب در ادبیات عالمان قرن یازدهم به بعد مانند علامه مجلسی رایج بوده و در کتاب‌هایشان، حضرت را با عنوان فاطمه معصومه سلام‌الله علیها یاد کرده‌اند.

۳. ستیا

«ستی» به معنای بانوی پاک‌دامن و وفادار است که از فرهنگ‌های دیگر مانند عربی (۴) و هندی (۵) به زبان و فرهنگ ایران وارد شده است. در شهرهایی مانند یزد و اصفهان نیز مقبره‌هایی با عنوان «ستی فاطمه» مشهور هستند. ممکن است واژه «ستی» که اخیراً و بیشتر در فضای مجازی به لقبی برای حضرت معصومه سلام‌الله علیها شهرت یافته نیز از این واژه گرفته شده باشد.

همچنین این احتمال وجود دارد که نام محل سکونت ۱۷ روزه حضرت در قم که «مدرسه علمیه ستی» یا بیت النور مشهور است نیز از استعمال عنوان ستی برای حضرت فاطمه معصومه سلام‌الله علیها به وجود آمده باشد. احتمال دیگر نیز وجود دارد که واژه «ستی» از کلمه «سیدی» اخذ شده باشد، به هر حال نمی‌توان ستی یا ستیا را لقبی برای حضرت معصومه سلام‌الله علیها دانست، بلکه این یک عنوان محاوره‌ای شبیه به عناوینی مانند خانم، بانو، خاتون و ... در فرهنگ ایرانیان است که با القاب واقعی اهل بیت علیهم‌السلام تفاوت دارد.

نتیجه:

در فرهنگ عرب، افراد علاوه بر نام، دارای القابی بوده‌اند که گویای ویژگی‌های آنان بوده که در شناخت بهتر آن‌ها اثرگذار بوده است. غالباً این القاب نشانگر ویژگی‌های خوب و در مدح افراد بوده است. معصومان علیهم‌السلام و خاندان اهل‌بیت نیز از این قاعده مستثنی نیستند. حضرت فاطمه، دختر امام کاظم علیهما‌السلام که در قم مدفون هستند نیز با القابی یاد شده‌اند که در یکی از زیارت‌نامه‌های ایشان نمایان است. برخی القاب مانند کریمه، معصومه و یا ستیا نیز که در قرن‌های پسین و یا سال‌های اخیر به ایشان نسبت داده شده، دارای معانی خوبی هستند؛ اما همان‌طور که روشن است استناد آن‌ها قدمت چندانی ندارد و القابی نبوده‌اند که در زمان حیات ایشان برای حضرت به کار برده شده و یا در زبان معصومان علیهم‌السلام وجود داشته باشد.

پی‌نوشت‌ها:

۱. رجوع کنید: مجلسی، محمدتقی، روضه المتقین فی شرح من لا یحضره الفقیه، تصحیح و تحقیق موسوی کرمانی، حسین و اشتهاوردی علی پناه، قم: مؤسسه فرهنگی اسلامی کوشانبور، چاپ دوم، ۱۴۰۶ ق، ج ۵، ص ۳۴۵.
۲. مجلسی، محمدباقر، زاد المعاد- مفتاح الجنان، تحقیق اعلمی، علاء‌الدین، بیروت: مؤسسه الأعلمی للمطبوعات، چاپ اول، ۱۴۲۳ ق، ص ۵۴۷.

۳. ابن مشهدی، محمد بن جعفر، المزار الکبیر، محقق و مصحح: قیومی اصفهانی، جواد، ص ۵۹۱، دفتر انتشارات اسلامی، قم، چاپ اول، ۱۴۱۹ ق، ص ۷۸.
۴. رجوع کنید: عمید حسن، فرهنگ فارسی عمید، سرپرست تألیف و ویرایش: فرهاد قربان زاده، تهران: اشجع، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، واژه ستی.
۵. در فرهنگ فارسی معین واژه ستی این گونه معنا شده: زنی که خود را با شوهرش - که مرده باشد - در آتش اندازد و بسوزد. این مسئله مربوط به فرهنگ هندیان است که اجسادشان را می‌سوزانند و چنین رفتاری نشان از وفاداری زن نسبت به شوهر بوده و در واقع ستی عنوانی برای مدح این گونه زن هاست.

۴. مفهوم سنجی روایت «دختران حسنه‌اند»

پرسش:

منظور از این حدیث چیست که می‌فرماید: «پسران نعمت‌اند و دختران حسنه و نیکی و خداوند از نعمت‌ها می‌پرسد، ولی بر نیکی‌ها پاداش می‌دهد»؟ نعمت بودن و حسنه بودن به چه معناست؟ آیا این که دختران نعمت شمرده نشدند به معنای بی‌ارزش بودن نیست؟

پاسخ:

مقدمه:

فرزند یکی از نعمت‌های الهی است که خدای متعال به انسان عنایت فرموده است. از منظر آموزه‌های دینی ارزش دختر و پسر یکسان است از این رو فرق گذاشتن بین فرزندان دختر و پسر جایز نیست، اما در برخی از روایات ممکن است عباراتی وجود داشته باشد که این گمان و شبهه را به وجود آورد که دختر از ارزش کمتری برخوردار بوده است، اما حقیقت این است که دین نه تنها ارزش دختر را کمتر از پسر ندانسته، بلکه در برخی موارد جایگاه او را بالاتر از پسر بیان نموده است، یکی از سؤالاتی که در این زمینه مطرح است این است که منظور از نعمت بودن پسر در روایات چیست و این که از نعمت بودن دختر یاد نشده آیا به معنای کم ارزشی جایگاه دختر است؟ اکنون به پاسخ این سؤال پرداخته می‌شود.

قبل از ورود به پاسخ باید به دو نکته توجه نمود:

نکته اول این که داشتن فرزند و پسر یا دختر بودن او به حکم و اراده الهی وابسته است و آنچه به صلاح و مصلحت انسان باشد به او عطا می‌نماید؛ پس کسی که از فرزند بی‌بهره است، حتماً نسبت به او حکمتی در کار بوده که اراده خداوند بر آن قرار گرفته و خدای متعال بدون دلیل نعمت و رحمتش را از هیچ بنده‌ای دریغ نمی‌کند. قرآن کریم در این باره می‌فرماید: «لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ إِمَّا نًا وَ يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ الذُّكُورَ، أَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَ إِمَّا نًا وَ يَجْعَلُ مَنْ يَشَاءُ عَقِيمًا إِنَّهُ عَلِيمٌ قَدِيرٌ؛ (۱) پادشاهی و ملک آسمان‌ها و زمین تنها و تنها برای خداست. هر چه بخواهد می‌آفریند. به هر که بخواهد دختر و به هر که بخواهد پسر می‌بخشد، یا در یک رحم دو فرزند؛ یکی پسر و یکی دختر قرار می‌دهد و هر که را بخواهد عقیم و نازا می‌گذارد. همانا خداوند دانا و تواناست.»

نکته دوم آن است که داشتن دختر و پسر از منظر آموزه‌های دینی هیچ تفاوتی ندارد، بلکه همان‌گونه که در برخی روایات برای داشتن پسر دستوراتی داده شده برای دختر هم دستورالعمل‌هایی وارد شده است. حضرت ابراهیم علیه‌السلام با وجود داشتن فرزندان مانند اسماعیل و اسحاق از خداوند درخواست دختر می‌نماید؛ امام صادق علیه‌السلام

می‌فرماید: «إِنَّ أَبِي إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ سَأَلَ رَبَّهُ أَنْ يَرْزُقَهُ ابْنَهُ تَبْكِيهِ وَ تَدْبِيهِ بَعْدَ مَوْتِهِ؛ (۲) حضرت ابراهیم علیه‌السلام از خداوند درخواست دختر کرد تا پس از مرگش گریه کننده و یادآور داشته باشد».

بنابراین یکی از برکات دختر این است که یاد و نام پدر و مادر را پس از مرگ آن‌ها زنده نگاه می‌دارد و آن‌ها را فراموش نمی‌کند.

۱. منظور از نعمت بودن پسران

در مورد این که منظور از نعمت بودن پسران چیست؟ باید گفت آن چه از مجموع روایات این موضوع و فضای صدور آن‌ها فهمیده می‌شود این است که فرزندان پسر برای مردم، نوعی سرمایه کاری و پشتوانه اقتصادی به شمار آمده و دختران از نگاه آن‌ها تنها نیروی مصرف‌کننده بودند؛ لذا معصومان علیهم‌السلام مردم را به این نکته توجه دادند که خدای متعال از این نعمتی که به شما داده و از او در جنبه‌های مالی و اقتصادی استفاده می‌کنید، فردای قیامت سؤال می‌کند و باید پاسخ‌گو باشید، ولی دختر گرچه برای شما درآمد زان نباشد، اما حسنه و مایه خیر و برکت برای شماست.

تعبیر «نعمت بودن» برای پسران و «حسنة بودن» برای دختران در احادیث متعددی بیان شده است به عنوان مثال در روایتی از امام صادق علیه‌السلام آمده است: «الْبَنَاتُ حَسَنَاتٌ وَ الْبَنُونَ نِعْمَةٌ فَإِنَّمَا يَثَابُ عَلَى الْحَسَنَاتِ وَ يُسْأَلُ

عَنِ النَّعْمَةِ؛ دَخْتَرَانِ حَسَنَةٍ وَ نِيكِي وَ پسرانِ نِعْمَتِ اَنْد وَ خِداوَنْد اَز نِعْمَتِ هَا مِي پْرَسِد، ولى بَر نِيكِي هَا پاداَش مِي دِهَد». (۳)

دَر حَدِيثِ دِيگَرِي اَمْدِه اَسْت: «الْبُنُونَ نَعِيمٌ وَ الْبَنَاتُ حَسَنَاتٌ وَ اللّهُ يَسْأَلُ عَنِ النَّعِيمِ وَ يَثِيبُ عَلَيَّ الْحَسَنَاتِ؛ پسرانِ نِعْمَتِ اَنْد وَ دَخْتَرانِ حَسَنَةٍ وَ نِيكِي وَ خِداوَنْد اَز نِعْمَتِ هَا مِي پْرَسِد وَ بَر نِيكِي هَا پاداَش مِي دِهَد». (۴)

هَمْچِنين دَر رِوايَتِ دِيگَرِي اَز اِمامِ صَادِقِ عَلَيْهِ السَّلَامِ چِنين نَقْلِ شُدِه اَسْت: «الْبَنَاتُ حَسَنَاتٌ وَ الْبُنُونَ نِعْمٌ فَالْحَسَنَاتُ تُثَابُ عَلَيْهِنَّ وَ النَّعْمَةُ تُسْأَلُ عَنْهَا؛ دَخْتَرانِ، حَسَنَه اَنْد وَ پسرانِ نِعْمَتِ، بَرايِ حَسَنَه پاداَش خِواهد بُوَد وَ اَز نِعْمَتِ سْوَالِ خِواهد شُد». (۵)

۲. حَسَنَه بُوَدن دَليلِ بَر فَضيلَتِ دَخْتَرانِ

بَا تِوَجه بَه اَيْنِ رِوايَاتِ مَمكِنِ اَسْت بَرايِ بَرخيِ چِنينِ سْوَالِ اِيجاَدِ شُوَد كِه چِرا اَز دَخْتَرانِ تَعْبيرِ بَه «نِعْمَت» نَشُدِه اَسْت؟

پاسخِ اوّلِ كِه دَر بارِه سْوَالِ مِوردِ پْرَسَشِ بِيانِ مِي شُوَد اَيْنِ اَسْت كِه اَيْنِ اِحاديثِ نَه تَنها بَر بِي اَرْزِشِي يَا كَمِ اَرْزِشِي مَقامِ وَ جايگِه دَخْتَرانِ دَلالتِ نِداَرَد، بَلَكِه بَر فَضيلَتِ وَ عَظْمَتِ اَنها اِشاَرِه دَارَد چِنان كِه شَيْخِ كَلينِي مِؤَلَفِ مَهْمِ تَرينِ كِتابِ حَدِيثِي شَيْعَه اَيْنِ اِحاديثِ را دَر «بابِ فَضْلِ الْبَناتِ» اَوْرَدِه اَسْت. (۶)

پاسخ دیگر این است که تعبیر مطرح شده در این روایات نسبت به شرایط زمانی و مکانی صدور حدیث بوده است چنان که بر اساس شواهد تاریخی در زمان و مکانی (حجاز) که معصوم علیه‌السلام این مطلب را بیان فرمودند دختران و زنان در آن عصر دارای هیچ جایگاه اجتماعی نبودند چنان که وقتی به پیامبر صلی‌الله علیه و آله مژده فاطمه سلام‌الله علیها داده شد، ناخرسندی و کراهت در چهره اصحاب آن حضرت مشاهده شد، رسول خدا صلی‌الله علیه و آله به آن‌ها فرمودند: شما را چه شده است! چرا چهره‌های شما دگرگون شده است؟! دختر گل معطری است که من آن را می‌بویم و روزی او با خداست. (۷)

همچنین اهل‌بیت علیهم‌السلام می‌خواستند به اعراب جاهلی که نسبت به رزق و روزی دختر اضطراب داشتند اطمینان دهند که نسبت به روزی آن‌ها نگران نباشید و فرزند دختر نه تنها باعث کاستی در اموال و دارایی شما نمی‌شود، بلکه حسنه و خیر است و با خود برکت همراه دارد.

پاسخ نهایی هم این است که هیچ کس نگفته دختر و پسر در همه ویژگی‌ها یکسان هستند و اتفاقاً این تفاوت‌ها که از روی حکمت است یکی از الطاف الهی به بندگان است؛ بنابراین رحمت و نعمت الهی هم ممکن است ناشی از این تفاوت‌ها باشد که خدای متعال به تناسب هر جنسیتی، نقش و جایگاه

متفاوتی عطا نموده تا در مجموع، همدیگر را کامل نمایند از این رو با توجه به همین نقش، دختر مایه رحمت برای خانواده و پسر نعمت است و این مسئله نشانه و علامت برتری یکی بر دیگری نیست.

بنابراین وقتی مجموع روایات را بررسی می‌کنیم روشن می‌شود اهمیت و جایگاهی که در آموزه‌های دینی به دختر داده شده بیش از پسر است در روایتی از امام صادق علیه‌السلام آمده است که رسول خدا صلی‌الله علیه و آله فرمودند: «مَنْ عَالَ ثَلَاثَ بَنَاتٍ أَوْ ثَلَاثَ أَخَوَاتٍ وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَآتَيْنِي فَقَالَ وَآتَيْنِي فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَوَاحِدَةً فَقَالَ وَوَاحِدَةً» (۸) کسی که سه دختر یا سه خواهر داشته باشد، بهشت بر او واجب می‌شود از آن حضرت سؤال شد اگر دو دختر یا خواهر داشته باشد چطور؟ آن حضرت فرمودند: باز هم همین گونه است سؤال شد اگر یک دختر یا خواهر داشته باشد چطور؟ حضرت فرمودند: همین حکم جاری است.»

بر اساس این روایت دختر یا خواهر یکی از نعمت‌های بزرگ الهی است که باعث باز شدن درب رحمت پروردگار برای انسان می‌شود.

در حدیث دیگری رسول خدا صلی‌الله علیه و آله فرمودند: «إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى عَلَى الْإِنَانِ أَرَأَفُ مِنْهُ عَلَى الذُّكُورِ وَ مَا مِنْ رَجُلٍ يَدْخُلُ فَرَحَهُ عَلَى

اَمْرًا بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا حُرْمَةٌ اِلَّا فَرَحَهُ اللهُ تَعَالَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ؛ (۹) رَأْفَتٍ وَرَحْمَتٍ
 خدا بر زنان بیش از مردان است و مردی نیست که زنی از محارم خویش
 را شاد سازد مگر اینکه خداوند در قیامت وی را شادمان خواهد کرد.

نتیجه:

دین اسلام هیچ تفاوتی بین دختر و پسر قائل نشده است و روایاتی که از
 دختران تعبیر به «حسنه» کرده است، نه تنها به تحقیر مقام و جایگاه زن
 اشاره ندارد، بلکه یکی از فضایل و ویژگی‌های دختر را بیان نموده است.
 نتیجه دیگر با توجه به تفاوت ذاتی و رفتاری زن و مرد خدای متعال
 ویژگی‌ها و اوصاف آن‌ها را بر اساس حکمت متفاوت قرار داده تا وقتی در
 کنار یکدیگر قرار می‌گیرند مکمل هم باشند از این رو اشاره به نعمت بودن
 پسر، هیچ نقضی برای دختر محسوب نمی‌شود، بلکه سنگینی وظیفه کسانی
 که پسر دارند را بیان می‌نماید؛ زیرا آن‌ها باید پاسخگو باشند در حالی که
 دختر خیر و حسنه است و می‌تواند مایه برکات فراوانی برای خانواده باشد.
 کلید واژه:

نعمت بودن پسر، حسنه بودن دختر، تفاوت دختر و پسر.

پی‌نوشت‌ها:

۱. سوره شوری، آیات ۴۹ و ۵۰.

۲. کلینی، محمد بن یعقوب، محقق/مصحح: غفاری علی اکبر و آخوندی، محمد، الکافی، تهران: دارالکتب الإسلامیه، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ ق، ج ۶، ص ۵.
۳. همان، ج ۶، ص ۶.
۴. همان، ج ۶، ص ۷.
۵. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، تحف العقول عن آل الرسول صلی الله علیه و آله، محقق، مصحح، غفاری، علی اکبر، النص، ص ۳۸۲، دفتر انتشارات اسلامی، قم، چاپ دوم، ۱۴۰۴ ق. وَ بَشَّرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ بِأَبْنِهِ فَنظَرَ فِي وَجْهِهِ أَصْحَابَهُ فَرَأَى الْكَرَاهَةَ فِيهِمْ فَقَالَ مَا لَكُمْ رِيحَانَهُ أَشْمُهُا وَ رِزْقُهَا عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ.
۶. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، همان، ج ۶، ص ۴.
۷. ابن بابویه، محمد بن علی، محقق/مصحح: غفاری، علی اکبر، من لا یحضره الفقیه، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ دوم، ۱۴۱۳ ق، ج ۳، ص ۴۸۱.
۸. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، همان، ج ۶، ص ۶.
۹. همان، ج ۶، ص ۶.

۵. جایگاه دختران در روایات

پرسش:

از دیدگاه روایات، دختران در خانواده چه جایگاهی دارند؟ لطفا مواردی از ارزش‌گذاری دختران در روایات را بیان کنید.

پاسخ:

مقدمه:

خانواده، در نگاه اسلام یک نهاد مقدسی است که نقش اساسی در فرهنگ‌سازی و سلامت افراد جامعه دارد. در این خانواده توقعات و وظایف زن و مرد با هم متفاوت است، اما آنچه انسان‌ها را نزد خداوند محبوب می‌کند جنسیت آن‌ها نیست؛ بلکه عملکرد آن می باشد. البته نوع لطف و رحمت خداوند بر هر کدام از جنس انسان نیز متفاوت است، در این میان، خداوند متعال وجود فرزند دختر را دارای برکت قرار داده است. از سوی دیگر، دین اسلام احترام به دختر را به عنوان یک ویژگی انسانی مورد توجه و تأکید قرار داده است. بر اساس آموزه‌های اسلام، احترام به دختر تنها در حرف و شعار نیست بلکه باید به گونه‌ای باشد که در عمل خود را نشان دهد. به همین جهت، احادیث متعددی نیز در سیره و سخن معصومان علیهم السلام وجود دارد که به مبارک بودن، احترام گذاشتن به دختران ... اشاره شده است، که در این نوشته به برخی از آنها اشاره خواهد شد.

بر اساس آموزه‌های اسلام، میان جنس مذکر و مؤنث، پسر و دختر، تفاوتی وجود ندارد بلکه ملاک سنجش و برتری فقط «تقوا» است همچنان که قرآن کریم خطاب به مردان و زنان می‌فرماید:

«يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ»؛ (۱) ای مردم! ما شما را از یک مرد و زن آفریدیم و شما را تیره‌ها و قبیله‌ها قرار دادیم تا یکدیگر را بشناسید (اینها ملاک امتیاز نیست) گرامی‌ترین شما نزد خداوند با تقواترین شماست خداوند دانا و آگاه است!

پس از نگاه اسلام معیار خوب و بد بودن، جنسیت افراد نیست، بلکه آنچه انسان‌ها را نزد خداوند محبوب می‌کند عملکرد آن‌هاست. البته توقعات و وظایف زن و مرد با هم متفاوت است و نوع لطف و رحمتی که خداوند به زن و مرد، دختر و پسر نیز عطا می‌کند متفاوت است؛ در این میان فرزند دختر دارای ویژگی‌های خاصی است که در ادامه به برخی از آنها اشاره خواهد شد.

نگاه ارزشی دین اسلام به دختر

همانگونه که بیان شد در فرهنگ و اندیشه اسلامی، دختران از جایگاه خاصی برخوردارند. تعابیر زیبایی که در آیات و روایات برای دختران به

کار رفته، نشان از امتیاز و ویژگی خاص دختران دارد. قرآن کریم در آیه ۴۹ سوره شوری از دختر به عنوان یک هدیه بزرگ یاد می‌کند که خداوند به هر کسی که دوست دارد، فرزند دختر هدیه می‌کند.

در فرهنگ اهل بیت علیهم السلام نیز زنان و دختران از جایگاه خاصی برخوردارند و با تعبیر ظریف و زیبا از آنها یاد شده است که به عنوان نمونه برخی از آن‌ها مورد اشاره قرار می‌گیرد:

دختران همچون گل هستند

در روایات معصومان علیهم السلام، دختران همچون گل معرفی شده‌اند.

امیرالمومنین علیه السلام می‌فرماید:

«فَإِنَّ الْمَرْأَةَ رِيحَانَةٌ وَ لَيْسَتْ بِقَهْرْمَانَةٍ فَدَارِهَا عَلَى كُلِّ حَالٍ وَ أَحْسِنِ الصُّحْبَةَ لَهَا لِيَصْفُوَ عَيْشُكَ؛ (۲) زن (مانند یک گل) ریحانه است و خدمتگزار نیست؛ با او در هر حال و موقعیتی مدارا کن و همنشینی با او را نیکو کن تا اینکه زندگی تو باصفا گردد».

همچنین در روایات متعدد از دختران تعبیر به «حسنه و نیکی» شده است.

(۳) به صورت متعدد گزارش شد است که اگر کسی از داشتن فرزند دختر

احساس ناخشنودی می‌کرد، امامان علیهم السلام با آنان برخورد می‌کردند؛

به عنوان مثال امام صادق علیه السلام به شخصی که از دختر دار بودن

ناراحت بود فرمودند: «هِیَ رِیحَانَةٌ تَشْمُهُا؛ (۴) او گلی است که آن را می بوئی».

وقتی به پیامبر صلی الله علیه و آله مژده فاطمه سلام الله علیها داده شد، ناخرسندی و کراهت در چهره اصحاب آن حضرت مشاهده شد، رسول خدا صلی الله علیه و آله به آنها فرمودند: شما را چه شده است! چرا چهره‌های شما دگرگون شده است؟! دختر گل معطری است که من آن را می بویم و روزی او با خداست. (۵)

دختران درهای رحمت الهی

تولد دختر در احادیث اسلامی به عنوان گشوده شدن درهای رحمت خدا به خانواده معرفی گردیده است. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «خانه‌ای نیست که در آن دختران باشند مگر اینکه هر روز بر آن خانه دوازده برکت و رحمت از آسمان نازل می‌شود». (۶)

در روایات از دختران به عنوان بهترین فرزندان تعبیر شده است که نه تنها خداوند با نگاه رحمت به آنها می‌نگرد بلکه به برکت وجود آنها پدر و مادر و حتی دیگر افراد نیز مورد لطف و رحمت الهی قرار می‌گیرند. امام صادق علیه السلام نقل می‌کند که رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمودند:

دختران چه فرزندان خوبی هستند؛ با لطافت و مهربان، یار و مددکار، مونس و همدم، مبارک و پر خیر، اهل نظافت و پاکیزگی. (۷)

همچنین امام باقر علیه السلام فرمودند:

إِذَا أَصَابَ الرَّجُلُ ابْنَةً بَعَثَ اللَّهُ إِلَيْهَا مَلَكًا فَأَمَرَ جَنَاحَهُ عَلَى رَأْسِهَا وَصَدْرِهَا وَقَالَ ضَعِيفَةٌ خُلِقَتْ مِنْ ضَعْفِ الْمُنْفِقِ عَلَيْهَا مُعَانٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ؛ (۸) آنگاه که خانواده‌ای دارای دختر می‌گردد، خداوند فرشته‌ای برای حمایت و نگهداری آن دختر می‌فرستد، و می‌فرماید: این دختر عنصری ضعیف است که از ضعف و ناتوانی خلقت یافته و کسی که او را مورد حمایت و نگهداری خود قرار دهد، چنین کسی تا روز قیامت مورد یاری و عنایت خداوند خواهد بود.

امام رضا علیه السلام فرمودند: «خداوند به دختر مهربانتر از پسر است، کسی که باعث خوشحالی دخترش شود، خداوند روز قیامت او را خوشحال می‌کند». (۹)

تجلیل اسلام از جایگاه دختران و تأکید بر لزوم توجه و محبت آنان منحصر به این موارد ذکر شده نیست بلکه این روایات آن قدر فراوان اند که در منابع روایی شیعه بخش‌های جداگانه‌ای را به خود اختصاص داده است.

برای نمونه، در کتاب کافی «بَابُ فَضْلِ الْبَنَاتِ؛ درباره فضیلت دختران» (۱۰) در وسائل الشیعه بابی به نام «بَابُ فَضْلِ الْبَنَاتِ، بَابُ اسْتِحْبَابِ طَلَبِ الْبَنَاتِ وَ اِكْرَامِهِنَّ؛ مستحب بودن طلب دختر از خداوند و تکریم دختران» (۱۱) همچنین «بَابُ اسْتِحْبَابِ زِيَادَةِ الرَّقَّةِ عَلَى الْبَنَاتِ وَ الشَّفَقَةِ عَلَيْهِنَّ اَكْثَرَ مِنَ الصَّبِيَّانِ؛ درباره دل سوزی و محبت بیشتر به دختران در مقایسه با دیگر فرزندان» (۱۲) وارد شده است که نشان دهنده توجه والای اسلام به دختران است.

نتیجه

بنابراین در دین اسلام، دختران دارای ارزش و جایگاه بالایی هستند. در آیات و روایات با تعابیر زیبایی همچون «هدیه الهی»، «گل ریحانه»، «حسنه و نیکی» و ... از آنها نام برده شده است که هر یک، نشان از امتیاز و ویژگی خاص طبیعی و روحی دختران دارد. دختران در فرهنگ روایات، بهترین اولاد هستند که مایه برکت و رحمت الهی می شوند. آنچه از آموزه های قرآن و حدیث بر می آید درسی است که به خانواده و جامعه داده می شود که با الگویی گیری از تقلین (یعنی کلام خدا و اهل بیت علیهم السلام) ارتباط مهربان تر همراه با احترام و کرامت نسبت به دختران باید داشته باشیم.

پی نوشت ها:

۱. حجرات / ۱۳.
۲. ابن بابویه، محمد بن علی، محقق/مصحح: غفاری، علی اکبر، من لا يحضره الفقيه، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ دوم، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص ۵۵۶.
۳. کلینی، محمد بن یعقوب، محقق/مصحح: غفاری علی اکبر و آخوندی، محمد، الکافی، تهران: دار الکتب الإسلامیه، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ق، ج ۶، ص ۶.
۴. همان، ج ۶، ص ۶.
۵. ابن بابویه، محمد بن علی، من لا يحضره الفقيه، همان، ج ۳، ص ۴۸۱.
۶. شعیری، محمد بن محمد، جامع الأخبار، نجف: مطبعة حیدریة، چاپ اول، بی تا، ص ۱۰۵.
۷. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، همان، ج ۶، ص ۵.
۸. ابن بابویه، محمد بن علی، ثواب الأعمال و عقاب الأعمال، قم: دارالشریف الرضی، چاپ دوم، ۱۴۰۶ق، ص ۲۰۲.
۹. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، همان، ج ۶، ص ۶.
۱۰. همان، ج ۶، ص ۴-۱۲.

١١. شيخ حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشيعة، محقق/مصحح:
مؤسسة آل البيت عليهم السلام، قم: مؤسسة آل البيت عليهم السلام، چاپ
اول، ١٤٠٩ق، ج ٢١، ص ٣٦١-١٣.
١٢. شيخ حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشيعة، همان، ج ٢١،
ص ٣٦٧؛ نوری، حسين بن محمد تقی، مستدرک الوسائل، قم: مؤسسة آل
البيت عليهم السلام، چاپ اول، ١٤٠٨ق، ج ١٥، ص ١١٨.

دفتر تبلیغات اسلامی
حوزه علمیه قم

اشاره کردید که چند میلیون سؤال از شما شده است، غالباً خیلی از سؤال کننده‌ها جوان‌ها و دانشجویها هستند. این کار خوبی است، البته این سنتی بوده که از قبل در حوزه وجود داشته است. ممکن است یک نفر سؤال کند اما این سؤال در ذهن هزار نفر باشد توصیه من در مورد این سؤال‌ها این است که اینها را تدوین کنید، چاپ کنید و به شکل‌های خوب در اختیار جوان‌ها و دانشجویها بگذارید و بگویید این سؤال‌ها شده، جواب‌هایش اینها است؛ به نظر یکی از کارهای واجب این است.

